

Мълчаливата дерогация на информационните права на гражданите в условията на пандемия

Димитър Стоянов

Димитър Стоянов е разследващ журналист. В момента освен автор на разследвания в „Бивол“, е докторант към катедра „Политология“ във Философския факултет в Софийския университет. Изследването му е посветено на фалшивите новини. Димитър Стоянов се занимава с журналистика от 2000 г. Работил е за БНР, НОВА ТВ и bTV. Няколко пъти попада във фокуса на международните организации за защита на свободата на словото, след като става обект на натиск покрай работата си за „Бивол“. Носител на няколко престижни награди за разследванията си.

Пандемията от COVID-19 и хипотетичната епидемия, защото в България такава няма, поне що се отнася до покриване на критериите за епидемия, са повод да преосмислим понятията, с които боравим в сферата на журналистиката, политическите свободи и демократичното функциониране на държавата. От чисто юридическата гледна точка пандемията беше рамкирана чрез Закона за извънредното положение¹. За посоката, в която правителството тръгна, ясно говори идеята на правосъдния министър Данаил Кирилов България да поиска временна дерогация на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи до края на извънредното положение². Самата идея да се пристъпи към нарушаване на права, които министър определя като „неосновните права на личността“, би породило много опасения за съществуването на демокрацията в България. Всъщност самата формулировка „неосновните права на личността“, изречена от Данаил Кирилов, който твърде фриволно борави с юридическата терминология, поражда опасението, че той е способен да посегне на основни човешки права. Кирилов публично мотивира желанието си за дерогация с евентуалното бъдещо недопускане пред Европейския съд по правата на човека на жалби от лица, които биха твърдели, че са засегнати от разпоредбите, наложени със Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. Впоследствие няколко юристи, запознати с общностните правни норми, коментираха, че възможността за жалба срещу държавата за нарушения на основни права по време на извънредното положение не се отменя и при дерогация. Дали поради тази или по друга причина, но българската държава се отказа от намерението да иска дерогация на Конвенцията за правата на човека в рамките на извънредното положение³. Съобщение на Министерството на външните работи (МВНР) разкри окончателния провал в плановете на Кирилов, който в качеството си на правосъден министър се оказа некомпетентен да иска дерогация, защото решението за подобен акт следва да се вземе най-малкото съвместно с вицепремиера и външен министър Екатерина Захариева, защото по правило официалните

---

¹ Закон за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците (загл. доп. - ДВ, бр. 44 от 2020 г., в сила от 14.05.2020 г.) <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137201253>

² България ще поиска временна дерогация на ЕКПЧ по време на извънредното положение в *Lex.bg*

³ България засега се отказва да иска дерогация на Конвенцията за основните права в *Капитал*

контакти със Съвета на Европа се осъществяват през МВнР. Кирилов обаче не спря дотук, бяха направени серия постъпки и изказвания от членове на правителството, които искаха да превърнат административните актове, издавани от различните институции, в необжалваеми. Нещо, което не се случи. Безспорно обаче опитите за ограничаване на съдебния контрол по време на извънредното положение явно си противоречат с идеята на Шарл дьо Монтескьо за разделението на властите.

Безспорно обаче по време на извънредното положение и последвалата го извънредна ситуация, макар и неофициално, бяха дерогирани голяма част от комуникационните права на гражданите. Включително и такива, свързани с правомощията на журналистическата гилдия. Според принципите на модерната демокрация, отразени в Конституцията на Република България, комуникационните права са едни от основните човешки права. Те се изразяват в правото на гражданите свободно да се изразяват и разпространяват мнение и правото им да търсят и получават информация. Такава, която после спокойно могат да разпространят. Ще се въздържа от употребата на правни квалификации, но няма как да пропусна да отбележа, че комуникационните права имат ключово значение при публичното обсъждане на важни за дневния ред на обществото теми. Именно дерогираните в извънредното положение права на гражданите им позволяват да излагат публично мненията си, да бъдат равни в социалната общност. В случая с пандемията от COVID-19 най-санкционирани се оказаха неправителствените организации, които работят по теми, свързани с корупцията и изпълнителната и съдебната власт. Пример в тази посока е Гражданското движение „Боец“. Председателят на организацията Георги Георгиев е вече подсъдим за по чл. 326 от НК, за подаване на неверен сигнал във връзка с COVID-19. Повод за повдигнатото обвинение е потвърденото от прокурорска проверка, свидетелски показания и интервю с директора на РЗИ Видин д-р Владински твърдение, че пробите за COVID-19, взети на 2 април от видинските медици, които са били контактни с доказано болен от вируса, са били отказани за изследване от Националната референтна лаборатория в София. Те са били унищожени. Директорът на РЗИ твърди, че има инструкция от Националния оперативен щаб да не се изследват контактни лица, а само хора с проявени симптоми⁴. Пробите, които са отказани и унищожени, са 16 на брой. Това е огласено на 3 април от ГД „Боец“. На 20 април

---

⁴ [Постановление](#)

организацията тиражира следващо видео по темата с близки на пациент, заразен от COVID-19 по време на престоя си във видинската болница. На следващия ден започва прокурорска проверка срещу „Боец“ и персонално срещу Георгиев. На практика демократичното право всеки да търси и получава информация, на базата на която да изгради свое определено мнение и на свой ред да го разпространява сред обществото, е дерогирано. Управняването на това право може да се превърне в повод за репресия над титуляра му. Правната доктрина на комуникационните права е, че не само служат на отделните личности и на обществото като цяло, а и са основна идея и ценност при демокрацията. Последната не би могла да съществува без тези човешки права и от своя страна е техен гарант. Дерогирайки основни човешки свободи по време на извънредното положение, изпълнителната власт на практика поставя под въпрос демократичното функциониране на обществото ни.

Това, което се случва с ГД „Боец“, определено може да бъде определено като цензура. Според речника на основните понятия в медийното право⁵ цензурата е авторитарен контрол върху изказванията. Макар първоначално да е означавало проверка на фактите, днес семантичната натовареност на понятието се е изменила до възпрепятстване свободата на изразяване от страна на властовите структури на държавата. Цензурата е централно негативно понятие в сферата на медиите. То е в противовес на свободата на мненията, информацията и медиите. Цензурата попада дори и в нормативната уредба на страната, като се отбелязва, че не се допуска цензурирането на медийни услуги под каквато и да е форма⁶. Предходните редакции на Закона за радио и телевизия отделят по-голямо внимание на цензурата, но актуалната редакция на нормативния акт, която е в сила, се е ограничила до това да декларира, че тя е недопустима. Разбира се, въпросният закон е писан преди ерата на информационното общество и понятието „цензуриране на медийни услуги“ по никакъв начин не кореспондира с разбирането, че социалните мрежи са медии. Това обаче е проблем, който далеч надхвърля темата за функционирането на журналистиката в условията на пандемия.

---

⁵ Чолаков, Р; Медийно право: речник на основните понятия., ИК Труд, София, 2005 г.

⁶ Закон за радиото и телевизията

Ако приемем, че наказателното преследване срещу Георги Георгиев от ГД „Боец“ е реакция на властта, предизвикана от разгласяваната информация за отказ от тестване за COVID-19 на контактни лица – медици, без значение, че тя е потвърдена от прокурорска проверка, то тогава не можем да говорим за чиста форма на цензура. Поне относно вече тиражираната информация. От друга страна обаче, без съмнение можем да обосновем хипотезата, че тази наказателна репресия се явява превантивна мярка срещу бъдещото разпространяване на компрометиращата информация относно мерките на правителството по справянето със заплахата от COVID-19.

Природата на цензурата е обект на изследване и от професор Иванка Мавродиева⁷, която се позовава на определение от Wikipedia. Според този източник цензурата е контрол върху словото и други форми на човешка изява. Мотивът за прилагане на цензура най-често е подобряването или стабилизирането на обществото. Отказът от информация също може да бъде приет като форма на цензура, освен нарушение на основните ни комуникационни права. Всички сме чували, че бавното правосъдие е приравнено с отказ от правосъдие и това е принцип в правото. Този принцип обаче не може или поне не се прилага по аналогия, когато говорим за достъп до информация. Независимо от формата, под която се иска информацията – с въпроси на открита пресконференция, чрез писмено запитване до пресцентъра на някоя институция или чрез заявление по Закона за достъп до обществена информация. В рамките на извънредното положение именно този закон доказва, че не е работещ или пък е зле работещ инструмент. Много преди пандемията, още през 2018 г. законът за достъп до обществена информация се оказа смъртоносен за един журналист – Ян Куциак. Словашките институции поднасят на тепсия на организираната престъпност данните му, след като той е изпращал запитвания по ЗДОИ. Още в началото на разследването на поръчковата му екзекуция това се утвърди като основна версия, обясняваща как са го открили в дома му убийците, свързани с италианската престъпна организация Ндрагета⁸.

В извънредното положение не се стигна до екзекуция на журналисти заради неудобни въпроси, но запитванията по ЗДОИ рязко намалиха своята ефективност. Всъщност у нас е практика журналисти и неправителствени организации да получават

---

⁷ Мавродиева, И. [Филтриране на информация от PR отдели и от медии](#)

⁸ Lavrov, V., Kubaniova, E. [Freedom of Information Law: Reporter's Best Friend or Killer?](#)

абсурдни откази от всевъзможни институции за достъп до обществена информация. Отличен пример в тази посока, поне според мен, е отказът на Агенция „Митници“ да разкрие кои са 538-те фирми, които през последните 5 години са внасяли у нас боклуци от държави извън Европейския съюз⁹. Мотивът за отказ на Агенция „Митници“ е, че обществото проявява интерес да го знае.

В извънредната ситуация отказите най-често са мълчаливи. Не са относно въпроси от висок обществен интерес. Като например има ли посредници при спешната покупка на апарати за обдишване (респиратори), които бяха купени на приблизително двойна цена от българските власти¹⁰. На екипа на „Биволъ“ беше отказана и информация по аферата с фурмите, които бяха обявени за дарение от Обединените арабски емирства, съставено от медицински консумативи за превенция на вируса. Впоследствие се оказа, че основният дял от пратката са сушени плодове. И в стандартни условия, и в условия на извънредно положение институциите разполагат с 14 дни от датата на регистрирането, в които да отговорят на заявлението. Отговорът може да включва предоставяне на информация. Институциите имат право също на удължаване на сроковете за отговор. Естествено, институциите могат да откажат да предоставят определена информация или да отговорят само отчасти. Когато въпросите са твърде неприятни за адресата, отговорът е липса на отговор, познато още като мълчалив отказ. Подобно на изричния писмен отказ и мълчаливият също може да се жали по съдебен ред.

Макар и да са четвърта власт неформално, на медиите е вменено задължението да информират обществото и отделните граждани обективно и с проверена информация. Ако са политематични, медиите предоставят на аудиторията си широк набор от информационни продукти. И все пак най-достъпна, ясна и неутрална си остава новината. Тя, като жанрова форма и като понятие извън медиите, трябва да отговори на традиционните за журналистиката въпроси: кой?, какво?, кога?, къде? и как?, но е възможно да присъстват само два или три от тях. Останалите въпроси могат да бъдат разгърнати по-нататък в изложението на новината¹¹. Печатът дълго време е имал пълно господство над информационния поток, но с появата си радиото разрушило абсолютното

---

⁹ [Митниците: Над 500 фирми внасят у нас отпадъци от държави извън ЕС, но за обществото не е интересно кои са те](#)

¹⁰ [Респираторите са им скъпи. А ще дойдат ли навреме?](#)

¹¹ Войнова, К. Жанрови и стилистични особености на онлайн медиите 2019 г. Докторска дисертация СУ.

господство на петте въпроса. Читателите, които вече били чули новините по радиото, не се интересували от някакво просто повторение на фактите; те искали обяснение¹². Именно това е и причината за появата на още един въпрос – защо?. Защо се е случило дадено събитие, защо е взето дадено решение. Това естествено води до налагането на нов жанр в журналистиката – интерпретативните текстове, които се характеризират с функцията да обясняват събитията. Разследващата журналистика обаче не гради самоцелни теории. Тя е продукт от задълбочен анализ на известни и новооткрити факти. Често способ за достигането до новооткрити факти е запитването по ЗДОИ. Както обаче отбелязах по-горе, когато информацията е наистина чувствителна, институциите отказват достъп с мълчалив отказ. Ако журналистът X желае да достигне до броя на заразените медици или служители на МВР в определен регион, той може да разчита или на вътрешен източник, или на ЗДОИ. Ако обаче вътрешният източник не е предоставил документи, видеозапис или друго доказателство, което да потвърждава изнесената информация, най-често пак достига до процедура по ЗДОИ. В ситуацията на пандемия темите се менят динамично. Ако журналистът X получи отговор по запитване в рамките на 12 до 14 дни след запитването си, много вероятно е информацията вече да е стара и да е загубила актуалност. Ако приемем, че при извънредното положение имаме по-интензивен информационен поток, макар и концентриран само и единствено върху COVID-19, то има логика сроковете за отговор на запитвания по ЗДОИ да бъдат съкратени с 50% или дори с 2/3 от стандартните параметри. Законодателят обаче не е помислил за този момент при писането на Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. Ако конкретен журналист или медия разчитат на съдебна процедура, за да получат пожеланата от тях и отказана им от институциите информация, те трябва да се заредят с търпение. Процедурата може да продължи между 4 и 12 месеца, а нека не забравяме, че в извънредното положение съдебната система не функционира. Вероятно информацията, която е важна във времето на пандемия, ще бъде евентуално достъпна по силата на съдебно решение в момент, когато напълно е загубила своята актуалност. Това е поредното потвърждение на тезата, че в извънредното положение бавният достъп до информация е своеобразен отказ на достъп до информация и индиректно цензуриране на информационния поток.

---

¹² Фокс, У. *Как се пишат новини*. София. Изд. Слънце, 2005.

Връщайки се към характеристиките на традиционните журналистически жанрове, ще отбележим, че традиционно те са разделени на две категории – информационни, каквито са хрониката, информационната бележка, новината, информационната кореспонденция, разширената информация, разширеният репортаж, и интерпретативни¹³, каквито са проблемната кореспонденция, коментарът и интервюто. Без да подценявам значението на интерпретативните жанрови форми, бих изтъкнал, че за да ги има тях, те трябва да разполагат с факти, които да анализират. Именно достъпът до проверени факти се превърна в сериозен проблем в условията на пандемия. Истина е, че твърде малко медии се отнасят с необходимата доза критичност към предоставяните от официалните власти твърдения. Все пак обаче у нас има около 10–12 медии, които използват и възможностите, които им предоставя Законът за достъп до обществена информация, за да проверят фактите (fact checking). Отказът от предоставяне на информация по запитвания по ЗДОИ най-често е отказ от страна на властите да позволят независима проверка на твърденията, които те артикулират пред широката общественост. Макар и властите да не обявяват официално, че не може да съществува друга истина, освен официалната позиция на институциите, те често активно пречат за създаването и обосноваването на конкурентно мнение по една или друга тема. В моите очи това е форма на дерогация на информационните права на журналистите и гражданите, като цяло.

Вместо заключение ще отбележа, че в рамките на извънредното положение институциите у нас приеха поведение да заклеят като „фалшива новина“ всяко различно мнение или дори запитване по тема, която не им се харесва. Това е много специфичен феномен с оглед на факта, че експертна група на високо равнище, подбрана от Европейската комисия, опита да извади от обращение в Европа понятието фалшиви новини и да го замени с далеч по-широкото от гледна точка на семантиката понятие „дезинформация онлайн“¹⁴. Според експертите на комисията терминът fake news не успява да предаде сложното естество на дезинформацията, включваща също така и съдържанието, което смесва измислена информация с факти. През месец април 2018 г. Европейската комисия огласи официално това решение. Явно обаче българските власти в лицето на чиновници, полицаи и прокурори не занаят за тази промяна в лексиката на ЕК и

---

¹³ Тодорович, Н. Интерпретативна журналистика, В: Граматика на журналистиката. София. Изд. СУ „Св. Климент Охридски“, 1996.

¹⁴ [ЕС заменя „фалшиви новини“ с „дезинформация онлайн“](#)

упорито заклеят като фалшива новина всяка различна позиция. Всъщност за наложената от ЕК промяна на употребяваното понятие има чисто политическо обяснение. Терминът „фалшиви новини“ присъства редовно в публикациите на Доналд Тръмп в социалните мрежи, както и в неговите вербални послания и в комуникацията му с медиите. Отказът на ЕК да използва понятието подсказва, че европейската администрация иска да се разграничи от конотация, в която Тръмп го употребява, най-вече за да атакува неудобни нему медии и публикации. Българските власти обаче по-скоро подражават на Тръмп и се движат в посока, различна от онази на Европа. Формулировката на комисията за дезинформация онлайн е: невярна, неточна или подвеждаща информация, предназначена, представена и оповестявана с цел печалба или умишлена вреда на обществото. Според групата от експерти на високо ниво подобна информация може да застраши демократичните процеси и ценности и да навреди конкретно на редица области, например здравеопазване, наука, образование и финанси¹⁵. В много голяма степен аферата с фурмите¹⁶ покрива критериите за дезинформация онлайн, употребявана с цел натрупване на политически капитал. В опит да създаде усещането за силна международна подкрепа властите, в лицето на Националния оперативен щаб, обявиха, че от ОАЕ се пристигнали 15 тона медицински материали като форма на помощ. Впоследствие по стара традиция от зрелия соц се оказа, че не били компютри а компоти. 15-те тона медицински материали се оказаха 12 тона фурми, около 2 тона дезинфектант със съмнителен произход и малко маски, калцуни и ръкавици. Властите направиха всички възможно, за да попречат на медиите да се доберат до информация за тази хуманитарна пратка. Митниците отказаха да предоставят информация след запитване по ЗДОИ от страна на „Биволъ“. Въпреки това впоследствие се изясни, че всъщност фурмите са част от бартер между частни фирми, а случаят се превърна в международен скандал. Така онези, които обвиняват медиите в разпространяването на фалшиви новини, се оказаха изобличение в разпространяването на дезинформация с пропагандна цел. Случаят с фурмите е пореден опит за ограничаване на информационните права на гражданите в републиката, но също така е и доказателство за неспособността на институциите да поддържат ниво на демокрация в условията на криза.

---

¹⁵ Борба с онлайн дезинформацията: експертна група се застъпва за повече прозрачност на онлайн платформите

¹⁶ [Борим covid-19 с фурми от Абу Даби](#)